

Romapedagógia?

Zavarban vagyok, amikor erről a kötetről írok. Nem tudom eldönteni, miről van szó pontosan, kik a szerzők, kiknek szól a könyv.

Szöveggyűjtemény ez (vagy a belső borítón: „Antológia”), de nem tudni, kinek, minek az „antológiája”. Az is csak az olvasó (recenzens) véletlen tájékozottságával magyarázható, hogy tudja, a kötet valószínűleg az egri Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola vállalkozása, az ELTE Neveléstudományi Tanszékére támaszkodva.

Már a kötet címe is zavarba ejt. Mit jelent a „romapedagógia”? Eddig hallottam drámapedagógiáról, gyógypedagógiáról, szociálpedagógiáról, zenepedagógiáról és még sorolhatnám, de a pedagógia – mint diszciplína – szűkebb megjelenése elsősorban sajátos metodológiára utalt. Valamely népcsoport megjelenítése az általam ismert hazai és külföldi szakirodalomban soha nem szerepelt a specializációt jelző előtagként: „magyarpedagógia”, „svédpedagógia”, „csecsenpedagógia”, „székelypedagógia” – teljes értelmetlenség.

Mit jelenthet hát ez a fogalom? Érteni vélem: olyan pedagógiai eszköztár felvonultatását, amely speciálisan a cigány/roma népcsoport nevelését és oktatását tűzi ki célul. A balul sikerült szóösszetétel jelzi a gondolatok zürzavarát. Annyira „mások” volnának a cigány/roma gyerekek, hogy őket a neveléstudomány eddigi módszereivel nem lehet megközelíteni? Annyira speciális volna nevelésük és oktatásuk, hogy ez új neveléstudományi paradigma kialakítását tenné indokolttá?

Nagy Andor, a kötet egyik szerkesztője írásában maga is felteszi a kérdést (Új diszciplína a palettán?), s igenlően válaszol rá két sorban azzal, hogy az „indiaiakra emlékeztető, Keletről jött népről szóló pedagógia” (26. old.) az, amiről a kötetben szó van. Ennek megfelelően a kötetben gyakoriak a tudományosnak álcázott, előítéletes fontoskodások, amelyek a szerzők munkáját legitimálják.

De miről van szó a paradigmatis cím alatt összegyűjtött anyagokban?

Az „Előszó” már beharangozza a rettenetes tény: „2000-ben minden harmadik első gyermek roma tanuló lesz”. Nehéz ironia nélkül szólni arról, honnan veszi egy 2000-ben megjelenő mű szerkesztője az ismeretet arról, hogyan oszlanak meg etnicitásuk szerint az általános iskolások a kézirat leadása utáni egy hónapban, miért kellene neki ehhez kutatások, és honnan szerzi be a statisztikákat (amelyek összeállítását egyébként törvény tiltja).

Az előszó egy további bekezdésben tisztelettel adózik a *Várnagy Elemér* által a hetvenes évek végén elkészített főiskolai jegyzetnek, amelyről másutt megtudjuk, hogy a kötet egyik szerkesztőjéé volt a megtisztelő feladat ennek lektorálása. Arról azonban nem esik szó, hogy ezt a jegyzetet az akkori finanszírozó a tudományos bírálók elmarasztalása és a roma értelmiségiek tiltakozása nyomán a forgalomból kivonta.

A szerkesztők arról panaszkodnak, hogy a „romapedagógiai” szakirodalom hozzáférhetősége „meglehetősen problémás”. Bárhogy értelmezzük is ezt a megállapítást (tehát létezik-e ilyen pedagógiai paradigma, olvasnak-e a szerkesztők és a szerzők szakirodalmat), a kötet szerzői ezt az állítást teljes mértékben alátámasztják, ugyanis alig néhány tanulmányhoz csatolnak szakirodalmat. A (kivételképpen) jelölt és a szövegközi irodalmi hivatkozások *Bábosik István* és *Mezei Gyula* neveléstanai jegyzetét, *Várnagy Elemér* és *Vekerdi József* főiskolai jegyzeteit, *Kemény István* tanulmányát 1971-es kutatásáról, a *Kemény – Havas – Kertesi* szerzőtrió közelebbről nem ismertett publikációit, *Kertesi Gábor* és *Kézdi Gábor* másutt megjelent tanulmányát, valamint *Kertesi Gábor* 1993-as statisztikájának (több szerző által idézett) táblázatát foglalják magukba, hozzájuk csatla-

közik még a hazai szerzők közül *Csillei Béla* – a kötet mottóját is adó – mondásának közelebről meg nem nevezett forrása. Ezért aztán kétség támad az olvasóban, vajon a célközönség a felsőoktatásban tanulók vagy a kérdéssel foglalkozók lennének-e, vagy olyanok, akiket nem ismerünk, akik nem néznek filmeket, nem olvasnak, nem böngésznek az interneten, nem találkoznak cigány/roma emberekkel.

Az olvasónak nehézséget okoz az is, milyen műfajú írásokkal találkozunk. Egyes szövegek részletek nagyobb tanulmányokból, mások előadásmásolatok, megint mások esettanulmányok összefoglalói, amelyekhez csatlakoznak különböző (legfeljebb a témában rendkívüli módon jártasak számára ismert) külföldi szerzők szösszenetei.

Ráadásul a szerzőkről semmilyen információ nincsen a kötetben, nem tudni, ki gyakorló óvónő, ki akadémiai doktor, ki hol dolgozik, hol találhatóak egyéb publikációinak vagy közszereplésének nyomai.

Az eddig leírtak azonban az igazán nyomasztó feladat alóli kibúvást, az egyes írások értékelésének mellőzését is dokumentálhatnák. Valóban nehéz feladat ez, hiszen néhány tiszteletre méltó kivételtől eltekintve a szöveggyűjtemény kritikán aluli szerzői művekkel van tele. És a dilettantizmus ráadásul szépítés, eufémizmus: a könyv egésze és az egyes írások nyíltan vagy rejtetten előítéletesek, rasszisták, jobb esetben csak paternalisták.

Az első rész az „Elméleti jellegű tanulmányrészletek” címet viseli (11–128. oldal). Ebben a részben minden benne van, amit a szerkesztők „romapedagógiának” tartanak: a hátrányos helyzettől az oktatáspolitikán át a cigányok egészségtelen magatartásáig. A „Vizsgálatok” (129–176. oldal) című részben néhány esettanulmány és esszé kap helyet, ráadás egy cigány népmesmereti (egyébként korrekt) teszt, mindezt négy külföldi szerző írása követi „Kitekintés” címen (177–199. oldal).

Az első részben egymást követik tekintélyes, illetve a szerkesztésben részt vevő szakírók művei. Bábosik István tanulmányrészletében a „spontán kirekesztődésről” elmélkedik; eszmeifuttatása pedagógiaileg korrekt lenne – ha nem ebben az összefüggésben olvasnánk. Így arról szól, hogy nincsen nyílt vagy rejtett rasszizmus az iskolában: a cigányok, ugyanúgy, mint más rossz tanulók „maguk rekesztik ki magukat”. Jóindulattal úgy is olvasható ez az írás, hogy a szokásos pedagógiai eljárások sajnálatos velejárója a nehezebben haladók „kirekesztése”, figyelmen kívül hagyása, s ezt csak differenciált, az egyénre koncentráló eljárásokkal lehet korrigálni.

Ennél mellbeverőbb *Balázs Sándor* írása, aki arról értekezik, hogy a cigány tanulók destruktívak, ezért a „romapedagógia” feladata a „konstruktív életformára nevelés” lenne. Ezen belül a szerző elméletileg fontosnak olyasmiket gondol, mint az önellátásra, a karitativitásra, a fegyelmezett magatartásra való nevelés. Eltekintve attól, miért gondolja és írja le valaki – történetesen a „romapedagógia” egyik szövegírója –, hogy a cigányok destruktívak, szinte hihetetlen, hogy az új évezred fordulóján egy pedagógus ezekben az elemekben találja meg a nevelés fő komponenseit.

Ma Magyarországon – bár nem szokás beismerni – jó biznissz a cigányügy. Nem is baj ez, ha az erre ráharapók időt, energiát, sok-sok tanulást fordítanak a felkészülésre. Az üzleti szimat és a hétköznapi tapasztalat azonban nem elég arra, hogy társadalmi problémákat megismerjünk és kezelni tudjunk. Ez a kötet riasztó példája annak, amit nem szabad. Nem szabad tananyagának adni főiskolai hallgatóknak, gyakorló pedagógusoknak. A hétköznapi rasszizmusnak ez a gyűjteménye arra oktat, hogy „igazunk van”, mindaz a rossz, amit tapasztalunk környezetünkben, tanítványaink körében, a mértéktelelenül szaporodó cigányok rossz szokásainak következménye.

Nagy Andor a cigányokkal szembeni toleranciáról ír, feltehetőleg egy konferencia hozzászólásában. Nyilván minden józan ember egyetért abban, hogy nem célravezető a másokkal szembeni gyűlölködés, de a cigány tanítványt szerintem nem „tolerálnia” (elviselnie, eltűrnie) kell egy pedagógusnak, hanem – éppúgy, mint másokat – kemény munkával segítenie abban, hogy kihozza magából a legjobbat, amire képes.

Vármagy Elemér rövid írásában egy korrekt és mindenféle „cigánymegváltó” elméletől mentes kismintás vizsgálatról számol be. A kérdés legfeljebb az lehet, mitől elméleti ez az munka.

Vámos Ágnes írásának jelentős hányada szintén az üdítő kivételek közé tartozik, elsősorban az a rész, amely a jelenlegi magyar kisebbségi oktatásról számol be (bár itt is hiányolható a szakirodalom). A cigányságra vonatkozó bevezető oldalak (ez sem kevés!) viszont tele vannak előítéletes, kevés és felületes szakirodalmi tájékozottságra valló megállapítással. Különösen fájdalmas a recenzens számára, hogy egy (más egyetemen dolgozó) kolléga nem veszi észre például azt, hogy ha egy (forrás nélkül!) közölt vizsgálat a kisebbség-fogalomhoz kötődő negatív konnotációkat bizonyítja, akkor esetleg a fogalmat magát kellene vizsgálat alá vonni, nem pedig a közvéleményt „átnevelni”.

Az első rész kevésbé neves szövegírói a cigány problematika más aspektusait vizsgálják egy-egy falu vagy felületesen elemzett és forrás nélküli országos minták alapján. Egyes szerzők még a jelenlegi kormányzati összetételről is úgy értekeznek, mintha nem vették volna észre a kormányváltást, az utóbb megjelent jogszabályokat, s az oktatáspolitikáról szólnak az 1995. évet a jelennel összekeverve. Újra és újra ismétlik azokat a közhelyeket, amelyek az évtized közepén a sajtóban a cigány oktatáspolitikára kapcsán helyt kaptak.

S ezek még a mértéktartó megjegyzések.

Egyes írásokban a szegregált cigány oktatás, a cigány osztályok (az állampolgári jogokat legsúlyosabban sértő iskolák!) dicshimnuszait olvashatjuk. A „romapedagógia” szakértői előrevivőnek tekintik a cigány gyermekek speciális oktatását, a külön iskolát, ahol „higiénit” tanítanak a gyerekeknek és a szülőknek. Szerintük a cigány gyermekek ingerzegény környezetben nőnek fel, a cigányok érzelmvilága „tűlfűtött”, de pszichés elhanyagoltság és érzelmi elsívárosodás jellemzi őket; a lányok „elhálnak”, saját törvényeik szerint élnek és így tovább. Mindez konkrétumok és a helyi, illetve közösségek és családok közötti különbségtételek nélkül. Szó nincsen arról, hogy Magyarországon milyen cigány/roma közösségek élnek, milyen a nyelvük. Ugyanígy nincsen különbségtétel abban a tekintetben, hogy egyes cigány családokra és közösségekre a szélsőséges nyomor a jellemző, mások viszont konszolidált körülmények között élnek. Ugyanígy arról sem, hogy a munkanélküliség hol és milyen mértékben tipikus, hogyan élnek ugyanott a nem cigányok. Nincsen szó a civil szerveződésekéről, a továbbtanulásról és így tovább.

A fenti idézetek különböző szerzőktől származnak, és hosszan citálhatnak hasonlókat. Az áltudományosságot talán még ezeknél az elkoptatott előítéleteknél is jobban jellemzi, hogy az egyik szerző nagy jóindulattal néhány cigány kifejezést megtanulására buzdítja a pedagógusokat: például „úbaxtaló – szerencse (szerencsés)”, s fogalma sincs a romani nyelv alapjairól, ami nem lenne baj, ha a lektor kijavította volna (különbséget téve a névelő és a főnév között).

A külföldi szerzők írásai hasonló módon felületes ismeretekről tanúskodnak. Nehéz eldönteni, hogy például a szerzőt vagy a szerkesztőt kell-e elmarasztalni azért, ha az osztály viszonyokról szóló dolgozat alkotója semmilyen ismerettel nem rendelkezik Burgenland Trianon előtti hovatartozásáról, s tudatlansága alapján von le következtetéseket az ott élő cigányokról.

Ma Magyarországon – bár nem szokás beismerni – jó biznissz a cigányügy. Nem is baj ez, ha az erre ráharapók időt, energiát, sok-sok tanulást fordítanak a felkészülésre. Az üzleti szimat és a hétköznapi tapasztalat azonban nem elég arra, hogy társadalmi problémákat megismerjünk és kezelni tudjunk. Ez a kötet riasztó példája annak, amit nem szabad.

Nem szabad tananyagnak adni főiskolai hallgatóknak, gyakorló pedagógusoknak. A hétköznapi rasszizmusnak ez a gyűjteménye arra oktat, hogy „igazunk van”, mindaz a rossz, amit tapasztalunk környezetünkben, tanítványaink körében, a mértéktelenül szaporodó cigányok rossz szokásainak következménye.

A szerkesztői és kiadói hanyagság mintegy igazolója társadalmunk hanyagságának, közönyének, lustaságának. Mi volna jobb igazolás saját magunk számára, mint „a másik”? Ez a kötet arról szól, hogy „a másik” a hibás, s nem mi vagyunk trehányak, felületesek, paternalisták.

BALÁZS Sándor – NAGY Andor (szerk.): *A romapedagógia elméleti és gyakorlati alapjai*. Szöveggyűjtemény (Antológia). OKKER, Bp, 2000.

Forray R. Katalin

Cigány szótárak

Az utóbbi években egyre jobban előtérbe kerültek a magyarországi cigánysággal kapcsolatos kutatások, amelyek mind több tudományterületre terjednek ki. A kulturális antropológiai, a szociológiai, a politológiai, az egészségügyi stb. kutatások mellett a cigányság nyelvével is egyre több szerző foglalkozik, a nyelv lexikájának gyűjteményeként pedig egyre több cigány szótár jön létre.

A magyarországi cigányságnak – az 1971-es országos vizsgálat adatai szerint – körülbelül 71 százaléka kizárólag magyarul beszélt, őket romungróknak hívják, és valamikor az úgynevezett kárpáti-cigány nyelvet beszélték, amelyet kisebb közösségek még ma is használnak Csobánkán és Versenden.

A cigányok 7,6 százaléka a beás nyelvet beszélte (1971-ben), amely a román nyelv egy archaikus változata. A beások nagy része a Dél-Dunántúlon él.

A harmadik csoport, amely az 1971-es adatok alapján a cigányság 21,2 százalékát tette ki, az oláh cigány (romani) csoport, melynek tagjai öt különböző nyelvjárást beszélnek. A legjelentősebb dialektusa a lovári, amely az újind nyelvcsaládba tartozik.

Az 1993–94-es országos vizsgálat szerint megváltozott a cigányok anyanyelv szerinti megoszlása: a magyarul beszélők aránya 89,5 százalék, a beásoké 5,5 százalék, az oláh-cigányoké 4,4 százalék. Ezek a csökkenő cigány nyelvtudást jelző számok nem feltétlenül a beások és oláhcigányok számának a csökkenését jelzik, hanem a beás és oláhcigány nyelvet beszélőket.

Megjegyzem, hogy nem egyértelmű, mely esetekben használjuk a „nyelv”, illetve „nyelvjárás” meghatározásokat a cigány nyelv/nyelvjárások esetében. Ebben az írásban nyelvként definiálom a „nagy”, egymástól elkülönülő, más-más eredetű cigány nyelveket (beás, oláh cigány), és nyelvjárásként kezelem az egyes csoportokon belüli nyelvjárásokat (lovári, gurvári) – ellentétben *Vekerdi József* szóhasználatával.

Az oláh cigány és a beás írásbeliség kialakulása csak az 1960–1970-es évekre tehető, amikor a cigány értelmiség megerősödött Magyarországon. Kétféle helyesírása létezik a cigány nyelveknek: egyrészt az angol ortográfián alapuló nemzetközi írásmód, másrészt a magyar nyelven alapuló helyesírás.

Magyarországon többféle cigány szótár jelent meg, egy részük viszont csak kéziratbar hozzáférhető. Szótárának bevezetőjében *Vekerdi József* tizennégy szótárt sorol fel (amelyeket fel is használt munkája során), ebből négy oláh cigány szótárt, négy beást, egy